

Magyar Hírmondó

Az első magyar nyelvű újság rövid története és repertóriumának webes alkalmazása

Süld Erzsébet

suld@ogyk.hu

Elhangzott a VIII. Nemzetközi Könyvfesztiválon, a Könyvtáros Klub és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalomtudományi szekciójának rendezvényén 2001. április 27-én.

Az elektronikus dokumentumok között már vannak olyan szép kivitelű munkák, amelyek tartalmukban és formájukban is felveszik a versenyt a papíralapú kiadványokkal. Digitalizálnak korábban már nyomtatásban megjelent műveket és készülnek olyan munkák is, amelyeket csak elektronikus formában rögzítettek. A nyomtatott művekről készült változatok – a szerzői jogi problémák miatt – nagyrészt a klasszikus irodalom köréből származnak, főként antik művek, történelmi alapidokumentumok, vallásos tárgyú kiadványok. Ilyen jellegű dokumentumok elektronikus verziójából áll például a világ egyik legjelentősebb szöveggyűjteménye, az *Oxford Text Archivum* (<http://ota.ahds.ac.uk>), amely 25 nyelven több mint 2500 dokumentumot tartalmaz. De hazai példát is lehet említeni, hiszen

a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) is sokféle dokumentumtípust tartalmazó, rendszeresen gyarapodó, jelentős gyűjtemény. A Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtár ugyancsak az elektronikus kiadványok hálózati szolgáltatásának kialakítására törekszik.

A régi, muzeális értékű kiadványokról a legkülönbözőbb technikai eszközökkel, szkennerekkel, digitális fényképezőkkel digitális reprint készíthető. Ezzel lehetőség nyílt arra, hogy a dokumentumokat egy másik, korszerű információhordozón kényelmesen és egyszerűbb módon szolgáltatassák a könyvtárak.

A Magyar Hírmondó digitalizálása és tartalmi feltárása is ezt a célt is szolgálja.

Néhány alapgondolat kialakult a munka során, ezek közül a fontosabbak:

- ☒ A dokumentum tartalmának és formájának megőrzése
- ☒ Egyszerű keresés a dokumentumokban
- ☒ A csatolt szövegek közérthetősége
- ☒ Esztétikus megjelenítés

A bemutatásra kerülő CD tartalma három részből áll. Az első rész a történeti anyag, a második rész a lap cikkeinek szkennelt változata, a harmadik rész a repertórium, a név-, tárgy- és kiadványmutató webes feldolgozása. Az 1780. év anyaga feltárt, ebből készült a CD.*

A történeti anyag a magyarországi hírlapirodalom kialakulásának rövid összefoglalásával, az első magyar nyelvű újság, az 1780-ban indult Magyar Hírmondó bemutatásával és a szerkesztési elvek elemzésével foglalkozik. Részletesen ismerteti az első szerkesztő, *Rát Mátyás* életrajzát, az újság programját, a hírek tartalmát, a lap nyelvezetét és a mutató táblát.

A pozsonyi *Magyar Hírmondó* az első magyar nyelvű újság, sajtó- és művelődéstörténeti kuriózum. Fennmaradt példányait a tudományos gyűjtemények, a nagy könyvtárak muzeális értékű dokumentumaik között őrzik. Az idő múlásával egyre körülményesebb ezekhez a kiadványokhoz hozzáférni. Kulturális örökségünk féltve őrzött darabja a Magyar Hírmondó, hiszen a 18. század végén jelentős segítője, fóruma is volt a nemzeti tudományosság és művelődés kibontakoztatásának. Ha a lap több mint kétszázhusz évvel ezelőtt, a felvilágosodás szellemében írt cikkeit olvassuk, megismerhetjük általuk hazánk akkori állapotát és jobban megérthetjük a hazai fejlődés elmaradottságának okait is. Az írások ma is jól olvashatók, tanulságosak, sajátos 18. századi hangulatot sugároznak. A repertórium összeállítójaként remélem, hogy az újság a digi-

tális technika segítségével kereshetővé és ezáltal ismertebbé is válik.

Történeti áttekintés

Az időszaki sajtó kialakulása

Az időszaki sajtó története szoros kapcsolatban áll a polgárság kialakulásával, annak politikai és kulturális mozgalmainak fejlődésével. Az első hírlapok Nyugat-Európában azokban a városokban indultak el, amelyeknek polgársága a legfejlettebb volt. A nyomtatás feltalálása után az ismeretek egyre szélesebb körben terjedhettek, a gazdaságilag gyorsan fejlődő polgárság korán felismerte az aktuális gazdasági, politikai és egyéb hírek jelentőségét. A hírek megismerésével a gazdasági és társadalmi folyamatok áttekinthetőbbé váltak és a szellemi mozgalmak is szélesebb körben terjedhettek. Németországban 1609-ben, Augsburg és Strassburg városokban megindultak az első referáló stílusú hírlapok. Ezekben főként kül- és belföldi híreket közöltek, véleménynyilvánítás, kommentárok nélkül.

Az új publikációs eszköz jellemzői

Már az első hírlapok megjelenésekor látszik, hogy az új publikációs eszköz sajátos megjelenésével különbözik a korábban használt eszközöktől. Az időszaki sajtó legjellemzőbb tulajdonságai – az aktualitás, a periodicitás, a publicitás – kialakulása szorosan összefügg a hírszolgálat korabeli technikai fejlettségével. Kezdetben a postajáratok gyakoriságán múlott, hogy az olvasók milyen időközönként értesülhettek a frissen megtörtént eseményekről. Az úthálózat, a postai szállítás fejlődésével lehetővé vált, hogy a megjelent kiadványok hetente többször is eljussanak a hírek iránt érdeklődőkhöz.

* Megtekinthető a Magyar Elektronikus Könyvtár valamint az ELTE TFK Könyvtár-Informatikai Tanszék honlapján.

Hírlap-indulások Közép-Európában

Közép-Európában a nyugat-európai fejlődéshez képest jelentős késéssel, közel egy évszázados lemaradással indult meg az időszaki sajtó. A Habsburg-uralkodók arra törekedtek, hogy egy, központilag ellenőrizhető lap híryanagjai révén irányíthassák a hírlapírást. 1703-ban, Bécsben megindult a „Wienerisches Diarium”, a birodalom hivatalos referálójának lapja. A tartományokban megjelenő újságok elég hosszú ideig csak ebből a híryanagból közölhettek.

A magyarországi hírlapirodalom kialakulása

A magyarországi hírlapirodalom kialakulását is meghatározta a Habsburg-birodalom központosító, irányított, cenzúrázó sajtópolitikája. Az időbeli lemaradás is közel száz éves az első európai hírlapindulásokhoz képest. Ennek oka, hogy a török megszállás és az azt követő Habsburg-politika következtében, az elmaradt gazdasági viszonyok között nem alakulhatott ki a magyar polgárság, az a réteg, amely az időszaki sajtó létrejöttének elősegítője. Az ország kisszámú polgársága idegen ajkú, elsősorban német. Rövidebb-hosszabb ideig megjelenő lapjaikat is a nyelvi közegnek megfelelően német vagy latin nyelven nyomtatták.

Mercurius Hungaricus

Az első magyarországi hírlapunk, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának hivatalos lapja, a „*Mercurius Hungaricus*”. II. Rákóczi Ferenc felismerte a tájékoztatás és a közvélemény befolyásolásának jelentőségét. 1705-ben latin nyelvű újságot hozott létre a külföld hiteles tájékoztatása céljából. Híryanagát a szabadságharc hadi eseményeinek leírásai jelentették. A bécsi hivatalos újság, a „Wienerisches Diarium” Rákóczi hadjáratairól valótlán, hazug híreket közölt, a rágalmak ellensúlyozására jelentette meg a lapot a fejedelem.

Az újság ötlete gróf Esterházy Antal tábornoktól származott, aki elsősorban a magyar olvasókat akarta tájékoztatni a szabadságharc eseményeiről. II. Rákóczi Ferenchez írt leveléhez (1705. április 14.) mellékelte is a „Mercurius”-ból egy általa szerkesztett és kinyomtatott példányt. Elképzelése szerint az újság folyamatos kiadása esetén újságíró alkalmazna a szerkesztéshez, az irányítás feladataira pedig saját személyét ajánlotta. A célokat tekintve Esterházy feltehetően magyarul írta az első bemutatott számot, ez a kiadvány azonban még ismeretlen. Rákóczi újságkiadással kapcsolatos szándékai jelentősen eltértek az Esterházy által felvázolt tervtől. A lapot a fejedelmi kancellária kiadásában és személyi titkára, *Ráday Pál* irányításával a külpolitikai célok szolgálatára, latin nyelven kívánta kiadni. A *Ráday* által szerkesztett első számot (öt nyomtatott lap) Lőcsén a Brewer-nyomdában (1705. június 5-én) nyomtatták ki és azonnal szét is küldték a példányait külföldi országokba, többek között Németországba, Franciaországba, Svédországba, uralkodóknak, diplomatáknak, politikusoknak.

Az 1705. augusztus 23-tól kiadott számok már „*Mercurius Veridicus*” megváltozott címmel jelentek meg. Ezzel is próbálta hangsúlyozni a szerkesztő a lap legfőbb célját, a szabadságharc eseményeiről való hiteles tájékoztatást. Az 1705-1710 közötti időszakban kiadott hírlap rendszertelenül jelent meg. Hat száma ismert, jelenleg 13 nyomtatott és kéziratos példány került elő. Bár nem volt folyamatosan megjelenő kiadvány, de a lap célja a rendszeres tájékoztatás volt. Létrejöttének szándéka szerint is az első magyar újságnak tekintjük.

Nova Posoniensia

1721-ben *Bél Mátyás* alapított Pozsonyban latin nyelvű lapot „*Nova Posoniensia*” címmel, amely az oktatás és a nevelés segítése céljából jött létre. Olvasói főként diákok voltak. A lapot nyelvezete és magas ára miatt azonban csak nagyon szűk réteg olvashatta. A pozsonyi evangélikus líceum működé-

sét és az ifjúság számára szerkesztett felvilágosult szellemű lapot a katolikus restauráció képviselői gyanakvással kezelték. A lap, amely a hazai felvilágosodás első nemzedékének orgánuma volt, 1722 őszén megszűnt. Bél Mátyásnak a megkezdett munkát abba kellett hagyni.

A rövid ideig tartó munkálkodás mégis eredményes volt, mert alapítója lett annak a pozsonyi publicisztikai hagyománynak, amely a 18. század végén kibontakozott.

Pressburger Zeitung

A hazai 18. századi német nyelvű pozsonyi lapok közül a legjelentősebb a „Pressburger Zeitung” volt. Folyamatosan, példátlanul hosszú ideig jelent meg, 1764-ben indult és csak 1929-ben szűnt meg. Alapítója *Windisch Károly Gottlieb*, a német nyelvű kultúrmozgalom vezéralakja, aki szintén ahhoz a pozsonyi evangélikus körhöz tartozott, mint újságíró előde Bél Mátyás is.

Hazai időszaki sajtónk idegen nyelven indult meg, felvilágosult szellemben megírt híryanagyokkal, a lapok szerkesztői segítettek a nemzeti megújulás ügyét is.

A magyar nyelvű sajtó kezdete

A hazai sajtóindulások sajátos magyarországi jegyeket is mutatnak. A közös latin nyelvűségből kiszakadva, csak a 18. század utolsó évtizedében, a nyelvi differenciálódás kialakulásával születhettek meg a nemzeti nyelvű hírlapok.

A magyar nyelvű sajtó megindulását elősegítette az a felvilágosult nemzeti megújulási mozgalom, amely nyelvünk művelését, irodalmunk és kulturális életünk fejlesztését jelölte meg céljául. Ennek a mozgalomnak a képviselői a hazai polgárság hiánya miatt azok a köznemesi és értelmiségi rétegek, akik felismerték a társadalmi viszonyok javításának, a gazdaság, a tudományok és a nemzeti kultúra fejlesztésének szükségességét.

Magyar Hírmondó

Első magyar nyelvű hírlapunk, a Magyar Hírmondó 1780. január 1-én Pozsonyban indult. A város felvilágosult szellemű lutheránus köre, már a korábbi időkben is lelkes híve a hírlapkiadás ügyének. A magyar nyelvű újságírás jelentőségét elsőként Rát Mátyás ismerte fel, az ő szerkesztésében, fáradhatatlan munkájának köszönhetően jelent meg a lap.

Rát Mátyás (1749-1810) életrajza

Rát Mátyás 1749-ben született Győrben, német származású, evangélikus iparos-kereskedő családból. Középkoláit Modorban, Pozsonyban és Sopronban végezte. A pozsonyi líceumban újságírással kapcsolatos ismereteit tanárától, a történetíró *Benczur Józseftől* tanulta, aki tanítványait a magyar nyelv és irodalom szeretetére, valamint a század korszerű műveltségének megismerésére nevelte.

Rát a pozsonyi líceum könyvtárában megismerhette és olvashatta is a század nevezetes könyv- és folyóirat irodalmát. Tanulmányai befejeztével azzal a céllal járta az országot, hogy tájékozódjon a magyar nép életviszonyairól és a nyelvről. Körútjáról az akkori szokások szerint albumot készített, pártfogóiról és tapasztalatairól szóló írásait a Nemzeti Múzeum őrzi.

1773-tól tanulmányai kiegészítése céljából közel öt évet Németországban, Göttingában töltött, ahol a teológiát és a régi klasszikus irodalmat tanulmányozta. Tanítványa lett *August Schlözernek*, a német felvilágosodás kiemelkedő képviselőjének, akinek az előadásain az államtudományokban használt leíró statisztikai irányokról, módszerekről hallhatott. Schlözer újság-kollégiumokat is szervezett, a hírlapokban való tájékozódás fontosságát Rát itt tanulhatta meg.

Pozsony – lapalapítás

Rát Mátyás 1779-ben tért vissza Pozsonyba és rövid ideig nevelőként tevékenykedett. Itt került kapcsolatba *Patzkó Ferenc Ágoston* olnmützi származá-

sú nyomdással, aki a második pozsonyi nyomda tulajdonosa volt. Megegyeztek egy magyar nyelvű hírlap kiadásának tervében. Patzkó engedélyt kért a Helytartótanáctól a lap megjelenítésére és arra is, hogy tíz évig erre Magyarországon kizárólagos jogot kapjon.

A pozsonyi magisztrátus tagjai – akik között volt *Benczur József* és *Windisch Károly Gottlieb* is – támogatták kérelmét. *Landerer János Mihály* – a *Pressburger Zeitung* kiadója, az első pozsonyi nyomda tulajdonosa – is beleegyezését adta az újabb lapvállalkozáshoz.

A Helytartótanács engedélyének megszerzése több akadályba ütközött. A magyar nyelven írt újság engedélyeztetése végül is csak Rát Mátyás a bécsi udvarnál tett személyes „utánjárásainak és könyörgéseinek” köszönhetően sikerült. Mária Terézia végül is megengedte az újság megjelenítését, de azzal a szigorú kikötéssel, hogy a lapot a Helytartótanáccsal cenzúráztatni kell.

Tájékoztató az olvasói igényekről

Rát Mátyás a lap megjelenítése előtt prenumerációt, „*Előre való tudakozást*” szerkesztett, hogy a hazai igényeket felmérje és felhívja a figyelmet a tájékoztató fontosságára, a külföldi hírek és a hazai eseményekről szóló híradások megismerésére.

Megírja, hogy Európában már minden országos nemzet saját nyelvén kiadott hírlelő levelekben rendszeresen értesül a külföldön és a hazájában történt jelentősebb eseményekről, a tudósok munkáiról, az irodalmi művekről. A magyar nemzetnek viszont, újság hiányában ehhez nincs lehetősége.

„Nincsen már Európában egy országos nemzet is, aki a maga hazájában történő változások, a világnak viszontagságai, az elmés embereknek hasznos vagy furcsa találmányai, a tudósoknak munkáik s több afféle emlékezetes dolgok felől szóló híreket naponként, hetenként vagy hónaponként, az ő saját nyelvén nyomtatott írásokban, tanúság és mulatság kedvéért ne olvasná. Sőt nemcsak Európának, hanem

még Amérikanak is minden nevezetes városaiban íratnak efféle hírlelő levelek. Csak az egy magyar nemzet volt még eddig, sok egyéb fogyatkozásai mellett, ezen igen hasznos szerzemények híjával.”

A Magyar Hírmondó megjelenése

A programnyilatkozatok és az előfizetési felhívások után, 1780. január 1-én megjelent a Magyar Hírmondó első száma, a címlap metszett díszítésének felirata szerint „per regna, per urbes”, országokon, városokon keresztül.

A lap külleme is a kiadó nyomdász és a szerkesztő igényességét mutatja. A címlap metszete a Földgolyón repülő Merkurt ábrázolja, középen szalag a felirattal, alatta Magyarország címere, jobbra és balra könyv, levél- és iratcsomók. A díszítést nyomtatott szöveg övezi, amely az engedélyező Mária Terézia személyét, a hírlap címét és a kiadás idejét tartalmazza.

Rát Mátyás szerkesztői tevékenysége

Magyar Hírmondó (1780-1782)

Rát Mátyás az újság első három évfolyamát (1780-1782) szerkesztette, cikkeit szinte teljes egészében ő maga írta. A nyomdai korrekciós munkák, a tervezés, a propaganda, az olvasókkal való kapcsolat-tartás is az ő feladata volt.

Újsága hetenként kétszer, szerdán és szombaton, a postajárat menetrendje szerint jelent meg. A Magyar Hírmondó külsejében és tartalmában egyaránt a kor viszonyaihoz képest magas színvonalú kiadvány. Formai jegyei szerint is újszerű, egyhasábos, nyolcadrét méretű, számonként fél ívnyi terjedelmű.

A lap előfizetői

„Előfizetőinek száma meghaladja a 300-at. Ezek közül 123 földbirtokos nemes, 45 római katolikus pap, 18 ügyvéd, 18 gazdatiszt, 12 katonatiszt.”

A 18. századi magyar olvasók körében a vallási tárgyú kiadványok, a népkönyvek, a kalendáriumok a keresett olvasmányok. Az utóbbiak ötvenezer példány felett is megjelentek. A felvilágosult irodalom iránt csekély volt az érdeklődés, de a népszerű költő, *Gyöngyössi János* (1741-1818) műveinek kiadására is csak száz körüli jelentkező akadt. Ha a körülményeket figyelembe vesszük, a Magyar Hírmondó iránti érdeklődés, az első magyar nyelvű újság fogadtatása sikeresnek mondható. A későbbi években az előfizetők száma emelkedett, 400-600 körül mozgott.

A Magyar Hírmondó rendszeres olvasói voltak többek között gróf *Festetics György* (a keszthelyi Georgikon és Helikon megalapítója), gróf *Ráday Gedeon* (író, irodalompártoló földbirtokos), *Teleki Sámuel* (erdélyi kancellár, a teleki Téka létesítője), báró *Orczy Lőrinc* (költő), *Benkő József* (erdélyi lelkész, történetíró, botanikus, az újság rendszeres levelezője és az éves mutatók összeállítója), *Tessedik Sámuel* (szarvasi evangélikus lelkész, a Gazdasági Iskola megalapítója), *Horányi Elek* (az írói életrajz-lexikon összeállítója), *Sándor István* (író, bibliográfus).

A legtöbb példány Pozsonyban fogyott el, de Bécsbe, Pestre, Komáromba, Győrbe, Sopronba, Pápára, Pécsre, Egerbe, Debrecenbe, Nagyszébenbe, Nagyváradra, Marosvásárhelyre, Kolozsvárra is járt. Az ország jelentősebb pontjaira eljutott és a magyar társadalom akkori elszigeteltsége, a közélet, a kultúra iránti közöny ellen próbált hatni. Magyarországon kívül Franciaországban és Spanyolországban is olvasták több példányát.

Rát újságírói programja

Rát Mátyás újságírói programját is többször kifejtette a lapban, biztosította olvasóit arról, hogy nem idegen újságok cikkeinek fordítását fogják olvasni. Amikor megvádolják, hevesen tiltakozik „*Ilyen csekély szándéka soha nem volt annak, a ki ezen trást magára vállalta: a maga jelenti, hogy szégyenlené, a féltével az időt tölteni, és Hazája fiainak jobb munkával nem kedveskedhetni.*” A külföldi híreket feldolgozta, rövid földrajzi és történelmi magyarázatokkal kísérte. A referáló lapok mintáját, szerkesztési elveit elvetette. A hiteles tényeket széles körű ismeretekkel kiegészítve közölte, összegyűjtött híryanagyait értelmezte és értékelt, tájékozódni tanított.

A hírek típusai

A korabeli újságokban a hírek még nem rovszerűen szerkesztődtek, a közleményeket kiemelt címek alatt közölték, így a Magyar Hírmondóban is. Például „*Külföldi hadi történetek*”, „*Külföldi elegyes hírek*”, „*Magyar hazánkbeli dolgok*”, „*Feletőbb szomorú izenetek*”, „*Hiteles hírek*”, „*Hihetetlen dolgok*”, „*Bizonytalan dolgok*”, „*Tudományos dolgok*” stb. A hírek között nem volt sorrendiség megállapítva, az eseményeknek megfelelően változtak.

A gazdasági hírekben felhívta a figyelmet az országban tapasztalható elmaradt viszonyokra, a korszerűtlen gazdálkodási formákra. Kereskedelmi tanácsokat adott, mit érdemes jelenleg természetni, mely országokkal lehet eredményesebben kereskedni. Rámutatott a politika és a gazdaság kölcsönhatására, az összefüggéseket elemezte. Rát a lapban levelezői bevonásával vitákat rendezett többek között az istállózási szokásokról, a juhtartásról, írt a járványok okairól, a betegségekről és azok megelőzéséről. Hangsúlyozta a tudományok eredményeinek felhasználását a mindennapi élet számára is, – a kor viszonyaihoz képest – egészséges és kultúrált környezet kialakítását szorgalmazta. A tudás meg-

szerzésére, a rendetlenség felszámolására, a céltudatos és szorgalmas tevékenységre, a racionális életvezetés elsajátítására nevelte olvasóit.

A külföldi közvélemény tájékoztatása

Rátnak arra is volt igénye, hogy a külföldet is tudósítsa a magyarországi eseményekről, a magyarok hétköznapjairól, a tudományos és a kulturális élet alakulásáról. Ehhez viszont össze kellett gyűjteni és a lapban közölni az itthoni információkat. Az újságnak a hazai történések egyik fontos forrásaként is kellett szolgálnia. A külföldi közvélemény alig tud valamit az országról, a megjelent híradások többsége is torz és elmarasztaló képet festenek annak állapotáról. Ekkor még nincs intézménye, tudós társasága a nemzetnek, mely számon tarthatná az eddig elért eredményeket és ösztönzően hatna a tudományok, a kultúra fejlődésére. Ezt a tevékenységet is próbálta segíteni a Magyar Hírmondó, a megjelent művekről recenziókat közölt és figyelt az írók készülő munkáira is.

Külföldi hírek

Rát a külföldi híreket az olvasók igényei szerint válogatta össze, főként német, amerikai, angliai és franciaországi eseményekről tudósított. Az amerikai függetlenségi háború eseményeit részletesen ismertette. A résztvevő felek szemszögéből is megvilágította a történéseket, az ok-okozati összefüggések leírásával is gazdagabbá tette a híryananyagot. Az írországi hírekről is gondosan beszámolt, rokonszenvvel tekintett a politikában és a kereskedésben elért eredményeikre. Valószínű, hogy Rát gondolt az ír és a magyar nép helyzetének hasonlóságaira is. A külkereskedelemmel, a gazdasággal, az új gazdaság szervező módszerekkel foglalkozó írásokkal igyekezett a nemességben a kereskedés iránti érdeklődést felébreszteni. A kereskedelemmel kapcsolatos nézetéről tömören így fogalmazott: „*Legjobb*

a kereskedést mindenképpen szabadjában hagyni.”

A felfedezéseket, az ötödik világrész híreit is megírta, Cook kapitány utazását figyelemmel kísérte. Megpróbálta ezzel is gazdagítani a földrajzi ismeretek körét. Olvasóival rendszeres és szervezett kapcsolatot tartott, széles körű levelezőgárdát mozgatót és arra kérte őket, hogy tudósítsanak véleményeikről és lakóhelyük eseményeiről.

Hazai hírek

A hazai folyóirat-irodalom még nem alakulhatott ki, Rát ezért is tartotta nagyon fontosnak, hogy lapjában minden jelentős hazai eseményről színesen számot adjon.

„*Nem volt szándékom, hogy egyedül az országglásokban előforduló változásokat megírnám. Mindenek felett szükséges a tudományoknak folyamatát és gyarapodását hirdetni. A magyarnak nincsenek hónapos írásaik, mint más nemzeteknek, tehát e hiányt kell pótolni.*” – így írt Rát Mátyás egyik bíráló olvasójának.

A hazai dolgokra, az ország minden részéből jött tudósításokra nagy gondot fordított, a leveleket kivonatolta vagy saját átírásában közölte. A városi és megyei tisztválasztásokról is hírt ad, a tisztségviselők érdemeit kiemeli. A budai egyetemnek felavatási ünnepélye kapcsán (1780. június 25.) részletesen megírja a magyar egyetem történetét, közreadja az ünnepi beszédek szövegét és a verseket is.

Kereskedelem, ipar, természeti kincsek, földművelés, állattenyésztés, az ország gazdasági állapota – ezek a főbb témakörei ennek a hírcsoportnak. Tudósít a kassai porcelángyártásról, a nagybányai kőszénről, a gabonaárak alakulásáról, a szőlőművelésről, a juhtartásról, a természeti katasztrófákról és minden olyan jelenségről, amelyek a lakosság életviszonyait befolyásolják. A tudományok művelésére, az irodalom, a könyvkiadás, a közművelődés fontosságára is nagy hangsúlyt helyez a lapban. Rát érkekezést közölt Benkő Józseftől Erdély fűvé-

szetéről, a megjelent irodalmi művekről könyvkritikákat írt, az oktatás helyzetével is többször foglalkozott.

A Magyar Hírmondó nyelvezete

Rát Mátyás egységes nyelvezetet sem használhatott még lapjában, az összes tájnyelvnek fórumot adott. Remélte, hogy az alföldi-, dunántúli és erdélyi nyelvjárások egyesítéséből kifejlészthető az egységes magyar irodalmi nyelv, amely alkalmas lesz mind a híryanagok, mind az irodalom és a tudományos írásművek megírására. Nyelvújítóként is jelentős a szerepe, hiszen sok olyan dolgról kellett írnia, amire a magyar nyelvben még nem volt szókincs. Nem volt más választása, mint a szóalkotás. Főként fogalmakat magyarosított, igen jó érzékkel végezte ezt a tevékenységét is. Felsorolásképp csak néhány szó azok közül, amelyeket alkotott – például – újságíró, közgyűlés, népesség, bányászat, pártatlan. Az idegen szavakat módszeresen irtotta, még a helységneveket, a személyneveket is átírta kiejtésük szerinti magyaros alakra és csak ezután közölte zárójelben az idegen formát. A repertórium készítésekor adott is nekem ezzel bőségesen munkát.

„Ami a magyarságot illeti, amellyel a Magyar Hírmondó élni fog, az az alföldi Tisza melléki, de a Duna mellyékivel és az erdélyivel elegyedett léssen. Ezt tartja az tró leghelyesbbnek. Magamagán mind egyik igen szűk, és azoknak a sokféle dolgoknak megíratására, melyek itt előfordulnak, nem elégséges.”

A Magyar Hírmondó és a politika

Rát Mátyás lapjában – a kiadott programnak megfelelően – a legfontosabb feladatának a bel- és külföldi eseményekről való hiteles tájékoztatást és a nemzeti művelődés fejlesztésének segítségét tekintette. A kommentálást, a vélemények kinyilvánítását különösen fontosnak tartotta. Emiatt gyakran összeüt-

között a cenzúrával. Ezen törekvését újságírói fogások segítségével próbálta megvalósítani. Először könyvbírálatokat közölt, majd tudományos közleményekről, kulturális, gazdasági és politikai jelenségekről nyilvánított véleményt.

A Magyar Hírmondó politikai lap volt, de mivel az első és egyetlen magyar nyelvű időszaki kiadvány volt ebben az időben, a társadalom minden jelentős eseményére és értékére figyelt. Így a politikai híryanagok mellett felhívta a figyelmet a tudományos disszertációkra, az irodalmi művekre (főként a versekre és a fordításokra). A nyelvi megújulási törekvésekről, a nemzeti színjátás ügyéről is részletesen beszámolt.

Rát Mátyás törekedett ennek a szinte minden fontos társadalmi jelenséget átfogó program megvalósítására – ezzel szolgálta lapjában a nemzeti megújulás ügyét, segítve érdeklődő olvasóinak tájékozódását és művelődését.

Rát Mátyás további munkássága

Rát Mátyás közel három esztendő szerkesztői tevékenysége után felhagyott az újságírással. A Türelmi rendelet után az 1783-ban ismét működő győri evangélikus gyülekezet hívta meg lelkipásztornának. A gyülekezetben végzett munkája során is újtó feladatra vállalkozott, 1785. november 25-én Rát Mátyás tartotta az első magyar nyelvű istentiszteletet. A győri három és fél éves lelkészi szolgálat után gyülekezetének vezetőségével támadt vitája miatt lemondott tisztségéről. A pesti evangélikusok is szerttek volna lelkészüknek, de egy elmarasztaló vélemény miatt elmaradt a meghívása. A véleményező, *Wallaszky Márton* győri táblabíró szerint Rát jeles tudós, *„de állhatatlan, változékony, és némely dolgokban keménynyakú.”*

Fabiny Tibor a Deák téri Evangélikus Gyülekezet történetéről szóló nagyon szép könyvében leírja a történeteket. Báró *Podmaniczky József* Rát Mátyás győri lelkész meghívását javasolta. Valószínűleg

több oka is lehetett annak, hogy Rát nem lett a pesti gyülekezet lelkésze. Viszont a győriek, a viták ellenére, kétszer is visszahívták. A lelkészek jogát érelyesen képviselte, emiatt gyakran nézeteltérése támadt a konvent világi tagjaival. A győri öregtemplom az ő működése alatt épült fel és Rát több mint 24 éven át hűségesen szolgálta a közösséget.

Visszavonultan, magántudósként élt szülőházában, Győrben. Ezen évek alatt egy háromnyelvű, latin – német – magyar szótár szerkesztésén dolgozott, de ez a vállalkozása nem valósult meg. Tevékenységét mindmáig tisztelet övezi. Elképzeléseinek beteljesedésére csak a következő században nyílik lehetőség, de sajnos már nélküle.

Magyar Hírmondó (1783. január-1783. december)

A Magyar Hírmondó szerkesztését 1783-ban *Mátyus Péter* vette át, működése alatt a lap sokat veszített népszerűségéből. Rát Mátyás lapjának közel 500 előfizetőjéből rövidesen csak a fele maradt meg. A lap főként a külföldi lapokból átvett tudósításokat közölte, a gondosan kiépített tudósítói hálózattal a kapcsolat fellazult, a szellemi élet hazai híreinek közlése jelentősen visszaszorult.

Magyar Hírmondó (1783. december-1784. május)

A következő szerkesztő *Révai Miklós* volt, aki ugyan rövid ideig, öt hónapig szerkesztette a lapot, céltudatos, újtó munkájának eredményeként ismét színes és friss hangvételű lap lett a Magyar Hírmondó. Rát Mátyás eredeti programja szerint állította össze a híryanagot. A közművelésnek, az ismeretterjesztésnek és a moralizáló, az erkölcsi nevelés fontosságát hangsúlyozó írásoknak közlését fontosnak tartotta. Révai Bessenyei György művelődési programját támogatta, cikkeiben gyakran hivatkozott kultúrpolitikai írásaira és irodalmi műveire.

A lap nyelvét is megújította, népies-szatirikus stílusú írásaival színesebbé, közérthetőbbé tette. A szerkesztőség kibővítésén is fáradozott. A lapot olcsóbbá kívánta tenni, az olvasók szélesebb köréhez szeretett volna szólani. Remélte, hogy a szegényebb rétegekhez is eljuttathatja újságát.

Terveinek megvalósítása komoly akadályokba ütközött. A hazai egyházi vezetők, különösen a piaristák kritizálták publicisztikai tevékenységét. Mivel Révai Miklós is egyházi szolgálatot teljesített, rendi provinciálisa utasította a rendházba való visszatérésre. Újságírói munkája folytatása végett II. Józseftől is az egyházi szolgálat alóli felmentését kérte, de az uralkodó sem támogatta ebben a szándékában.

„Az én üldözőim mind nagy és hatalmas urak voltak, főképpen a hanyatlani indult magyarságért való buzgalmamon ütköztek meg, és ezt akarták volna bennem elfojtani. A papság örege is mintegy szent hivatalt csinált belőle, engem azért nyomorgatni, mert a gyáva nem tudta megegyeztetni azt a két dolgot, hogy bár szerzetes az ember, írhat mégis áhítatoskodó dolgokon kívül egyebet is, amikkel jobb tzelést önthessen nemzetébe. Kivált azért háborodtak fel, hogy én újságot is kezdettem írni ...”

Révai Miklós után két hónapig *Barczafalvy Szabó Dávid* szerkesztette a lapot, de tevékenysége nem volt sikeres.

A Magyar Hírmondó (1784. július-1786. május)

1784 júliusától – 1786 májusáig ismét új szerkesztője lett a Magyar Hírmondónak, *Szacsvay Sándor* személyében. Sacsvay 1758-ban született az erdélyi Vétsen, székely birtokos családból. Tanulmányait Kolozsvárott, Debrecenben és Pozsonyban folytatta. A pozsonyi evangélikus líceumból Bécsbe került, ahol jogi tanulmányokat folytatott. 1784-ben tért vissza Pozsonyba és Patzkó megbízta a lap szerkesztésével.

Szacsvay bemutatkozás és újságírói program nélkül kezdte meg munkáját. II. József éppen ekkor hozta elmarasztaló nyilatkozatait az újságokról. Azt szerette volna elérni, hogy azok csak a rendeletek és az intézkedések közlésére szorítkozzanak. Szacsvay a jozefinizmus híve, annak felvilágosult eszméit hirdette. Az újságban is állandóan dicséri II. József személyét, népszerűsíti intézkedéseit. A nemzeti nyelv és irodalom ügyének elődeinél jóval kisebb teret szentelt. Nem voltak rendszeres tudósítói – mint Rát Mátyásnak – alkalmi levelezőivel is a kölcsönös bizalmatlanság légkörében dolgozott.

Az 1784-es erdélyi román parasztfelkelés következtében a cenzori tevékenység is nagyon felerősödött. Szacsvaynak meg kellett találnia azokat a tájékoztatói módszereket, amelyek segítségével az egyre szigorúbb feltételek között is híreket és ismereteket tudjon közölni. Politikai publicisztikájában kétértelmű fogalmazásaival, az ellenvélemények cáfolásával egy taktikus, szatirikus stílust fejlesztett ki, a nyíltan nem közölhető hírek megírhatósága érdekében.

Szacsvay Sándor a Magyar Hírmondó szerkesztésekor tanulta ki az újságírás mesterségét, ezért is mutat gyakran ellentétes és változó irányokat publicisztikájában. Igyekezett tisztán politikai lappá formálni a Magyar Hírmondót, de ennek ellenére a legfontosabb hazai események, kulturális ügyek is bekerültek lapjába.

1786-ban megválílik a laptól, és Bécsben megalapítja saját újságát, a második magyar nyelvű hírlapot a „Magyar Kurír”-t. Ekkor már kiforrott, egységes, határozott programmal bírt, nagyformátumú politikai újságíró lett belőle.

Magyar Hírmondó (1786. június-1788. október)

A Magyar Hírmondó utolsó két évfolyama azt mutatja, hogy szerkesztői programok nélkül az újság tartalma és színvonala egyre romlik. Az olvasók érdeklődését elveszítette, így 1788 októberében meg

is szűnt. A Magyar Hírmondót ekkor áthelyezték Pestre és új címmel indult. A Magyar Merkurius, az első magyar nyelvű, fővárosi újság lett.

A Magyar Hírmondó mutató táblája

A Magyar Hírmondó évi mutató tábláját (tárgy- és névmutató) *Benkő József* (1740-1814) erdélyi történetíró, botanikus, református lelkész készítette el. Benkő József a Magyar Hírmondó levelezője is volt, sok tudósítása jelent meg a lapban. A cikkek feldolgozása szelektív, de a főbb témákat és a nevek nagy részét felvette és a változatok között a kapcsolatokat létrehozta. A tárgyszavak nagy része kulcsszó szöveggörnyezetben, a nevek leírása változó elveket követ, de így is emeli a hírlap értékét.

Irodalomjegyzék

- A magyar sajtó története. 1. köt. 1705-1848. / Szerk. Kókay György. Budapest : Gondolat, 1981. 831 p.
- CSAPLÁR Benedek: Révai újságíró Pozsonyban, 1784. In: Figyelő, 1882. p. 279-305.
- GORIUPP Alisz : A kormányzat sajtópolitikája és a magyar hírlapok a 18. század fordulóján. In : Magyar Könyvszemle, 1944. p. 19-34.
- JAKAB Elek : Szacsvay Sándor. In : Figyelő, 1881. p. 321-346.
- KÓKAY György : A magyar hírlap és folyóiratirodalom kezdetei, 1780-1795. Budapest : Akadémiai K., 1970. 513 p.
- KOSÁRY Domokos : Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest : Akadémiai K., 1996. 533-542 p.
- KUSZÁK István: Ráth Mátyás. Az első magyar hírlapíró. Győr : Harangszó, 1940. 18 p.
- Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság. Válogatás. / Szerk. Kókay György. Budapest : Gondolat, 1981. 555 p.
- Színházi hírek / Összeáll. ... Wellmann Nóra. Budapest : Magyar Színházi Intézet, 1982. 475, [3] p.
- SZINNYEI József : A Magyar Hírmondó. In : Vasárnapi Újság, 1880. p. 57-59.
- SZINNYEI József : Hírlapirodalmunk a XVIII. században. In : Vasárnapi Újság, 1862. p. 391-392.
- SZINNYEI József : Hírlapirodalmunk a XVIII. században. In : Vasárnapi Újság, 1862. p. 404-455.
- SZINNYEI József : Ráth Mátyás. In : Figyelő, 1880. p. 161-174.
- SZINNYEI József : Ráth Mátyás. In : Figyelő, 1880. p. 286-296.
- „Tekintetes Szerkesztő Úr! Levelek a magyar sajtóról, 1790-1848.” Vál. Fehér Katalin, Kókay György. Budapest : Szépirodalmi K., 1990. 392, [8] p.